OPINIEWEEKBLAD / 27 JUNI 1986 / WEEK 26 / f 3,95 / BF 74 / Sp 355

DE TIJD

WILLEM DREES ALS MENS EN ALS POLITICUS

INTERVIEW: CAMERAMAN IN ZUID-AFRIKA

KUNST IN KLEUR: HET WERK VAN CONSTANT

Wat er precies gebeurde in de nacht van 25 op 26 april

DOSSIER TSJERNOBYL

8 710841 600025 01

27 juni 1986 / week 26 / 12e jaargang

DE TIJD

Traangas en kinderlijkjes

Richard Open/Camera Press

Tien jaar geleden ontving hij in Zuid-Afrika een prijs voor zijn uitstekende camerawerk van de opstand in Soweto. Vorige week werd die opstand herdacht, zonder camera's en zeker zonder Wim de Vos: hij werd het land uitgezet. Jim Schilder zocht hem op bij CBS in Londen. – **pag. 9**

Een rampzalig ongeluk

Zes journalisten van The Observer verdiepten zich grondig in oorzaken en gevolgen van de ramp bij Tsjernobyl. Een verhaal van menselijke fouten en menselijke moed, van technisch vernuft en technische feilbaarheid. Eerste aflevering van 'Dossier Tsjernoyl': een reactor die veranderde in een gigantisch graf. – **pag 14**

Peter Drent BV

Iteke Weeda en de liefdesmoraal

'De armoede van vrouwen heeft alles te maken met het liefdesethos en de moederschapsideologie. Omdat alles uit liefde moet gebeuren worden er geen afspraken gemaakt, als de liefde in het geding is is afspraak immers een vies woord.' Anita Luursema interviewt gezinssociologe Iteke Weeda. – **pag. 56**

Honderd jaar Drees

'Ook als hij een beleidsdiscussie in het kabinet had verloren kon zij zeggen: heren, u weet dat ik het er niet mee eens was, maar we zijn tot een besluit gekomen. Er wordt verder niet meer over gepraat.' Ton Oostveen in gesprek met ex-politici die het symbool van het socialisme in Nederland van zeer nabij hebben meegemaakt. – **pag. 51**

Kunst in kleur: Constant en de dubbele bodem - pag. 28

INHOUD

Binnenland

6 Hier en daar een bui
21 Sytze Faber
51 Willem Drees een eeuw oud
56 Interview: Iteke Weeda over liefde en liefdesplicht

Buitenland

9 Wim de Vos, cameraman in Zuid-Afrika
14 Het scenario van Tsjernobyl (1)
22 Joegoslavië, dictatuur zonder dictator
25 Arie Kuiper

Cultuur

21 Bekijk 't maar
28 Kleur: Het werk van Constant
38 De ballingschap van Lord Byron
46 Vandaag of morgen
48 Literatuur: Conrad Busken Huet
50 Verhoeven: Zin & onzin
55 Bertina

Rubrieken en columns

13 Jos Collignon
37 A.L. Boom
50 Renate Dorrestein
55 Cryptogram
60 Jan Mulder

Deze week geen Namen Noemen

Foto omslag: Sipa Press

Van het begin af aan heeft de schilder Constant zich verzet tegen de abstractie. Zijn doeken krijgen dan ook als besluit van het lange ontstaansproces een kostbare lijst, om duidelijk te maken dat zijn werk geen decoratie is, geen onderdeel van de wand en van de architectuur. Over het werk van een kunstenaar aan wie de grote gebeurtenissen van deze eeuw niet ongemerkt zijn voorbijgegaan.

De dubbele bodems in het werk van Constant

Ben Kroon

De schilder Constant (Nieuwenhuys) heeft in zijn leven zoveel manifesten en ideologische verantwoordingen geschreven, dat hij de reputatie heeft gekregen een intellectueel te zijn. Zo'n aanduiding was in de tijd van het 'spontane' schilderen geen aanbeveling. Het deert hem weinig. De schilders uit de grote Europese traditie, die hem bijzonder inspireren, waren ook intellectuelen, zegt hij. En zij hebben altijd gereflecteerd op hun voorgangers. Het zijn Titiaan, Rubens, Delacroix en Cézanne; kunstenaars die zich ook in woord en geschrift konden uiten, dichters soms, diplomaten en heldere denkers. Hij heeft hun nagelaten werken gelezen maar nog meer hun schilderijen nauwkeurig bestudeerd.

Constant was dagenlang te vinden op de grote Cèzanne-expositie van 1978 in Parijs en schreef er een essay over: *A propos de Cézanne*. Met dit geschrift wilde hij vastleggen dat Picasso en zovele anderen 'aartsvader' Cézanne ten onrechte hebben opgeëist als hun grote voorbeeld. Cézanne's grote verdienste, zegt Constant, was dat hij elke toon heeft omgezet in een kleurwaarde. En elk schilderij van Constant is er om deze stelling te illustreren. Verwarrende perspectieven, vage vormen maar de kleur geeft diepte, geeft leven.

Constant, nu 66 jaar, heeft zich afgewend van de grote reputaties van deze eeuw. Zijn hoofdbezwaar: de meeste moderne schilderkunst is ondergeschikt aan de wand, onderdeel van de architectuur. Het tweede bezwaar: bij gebrek aan echte gedachte en inspiratie heeft een vreselijk maniërisme de kop opgestoken. Schilderen 'op zijn kop', de kunstenaar als rare of komieke snuiter. Keith Haring, kortom.

Bij Cobra, de laatste Nederlandse kunstenaarsbeweging die internationaal weerklank kreeg, was Constant de 'ideoloog' en, naar nu pas goed duidelijk wordt, een van de sterkste schilders. Hij speelde in de jaren vijftig een belangrijke rol in de radicaallinkse beweging in Parijs van de *Internationale Situationiste* en begon toen aan zijn ambitieuze project van *New Babylon*, de gebouwde omgeving die de mensen onderdak moest verschaffen na de laatste industriële revolutie, die alle werk overbodig zou maken. Geen utopie heeft ooit meer weerklank gekregen dan deze droom van een zich voortdurend over de wereld van evenement naar evenement verplaatsende 'nieuwe ludieke mens'.

Tegen het eind van de New Babylon-droom nam Constant het penseel weer ter hand, aanvankelijk om zijn New Babylon ook op een andere manier zichtbaar te maken dan in maquettes. Fanny Kelk, die een grote rol in zijn leven heeft gespeeld, bracht hem ertoe weer geheel schilder te worden. Haar dood in 1978 bracht een schok teweeg die heel lang doorklonk in zijn werk.

Constant over zijn schilderen nu: „Of ik wil of niet, het schilderij maakt zichzelf, ik voer het uit, het gebeurt gewoon en achteraf rechtvaardig ik wat er op het doek is verschenen."

Hoewel hij elke dag naar zijn atelier gaat duurt het lang voordat een werk gereed is, soms wel negen maanden; soms gaat na maanden het stanleymes in het doek. Het laatste werk, *De Opstand*, is juist voltooid. Er is even een gevoel van vrijheid en opluchting, dat tijdens het scheppingsproces heeft ontbroken. Geen 'joie de peindre' bij Constant, schilderen is zwaar werk.

Oude klassieken komen uit de grote bibliotheek en worden herlezen. De pogingen van de Amerikaanse kunstenaars en vooral de rijke en agressieve Amerikaanse kunsthandel Europa te overvleugelen worden met een argwanend oog bekeken. Constant is nog van de generatie die Parijs als maatstaf heeft, een Europeaan, een bewuste Europeaan zegt hij zelf en citeert Cocteau: „*Un vieil Européen décadent et fier de l'être.*"

Een Franse criticus constateerde bij Constant een 'sens du macabre' en daar is hij het wel mee eens, maar, zegt de schilder, „in wezen maakt het niets uit of je een gemartelde gevangene of een bord met appelen schildert". De problemen zijn allereerst van picturale aard en het bord met appelen is natuurlijk een verwijzing naar de bewonderde voorganger Cézanne. Het komt allemaal uit de persoonlijke herinnering, er wordt niets 'naar het leven' geschilderd. Vroeger was een kleurvlek op het doek het uitgangspunt voor schilderkunstige ontdekkingsreizen; nu gaat het proces

Plaisir et tristesse de l'amour (Liefdeslust en liefdesverdriet), 1976 237×187 cm

Dit grote doek ontstond in hetzelfde jaar als Cyrano, die dan ook, rechts, opnieuw verschijnt en zich afwendt van de orgie in het centrum van het beeld. In de achtergrond verwijst een schilderij naar het bekende doek van Titiaan, dat vroeger als titel had *De hemelse en aardse liefde*. De gitaar en de hond rechts worden door Cyrano genegeerd. Zijn gevoelens worden poëtisch weergegeven door een tekst uit het toneelstuk van Rostand. De ingewikkelde allegorie heeft een autobiografisch karakter en gaat over seksualiteit en echte liefde. De onrust van de compositie is al een teken dat de schilder als betrokkene door vele gevoelens tegelijk wordt besprongen.

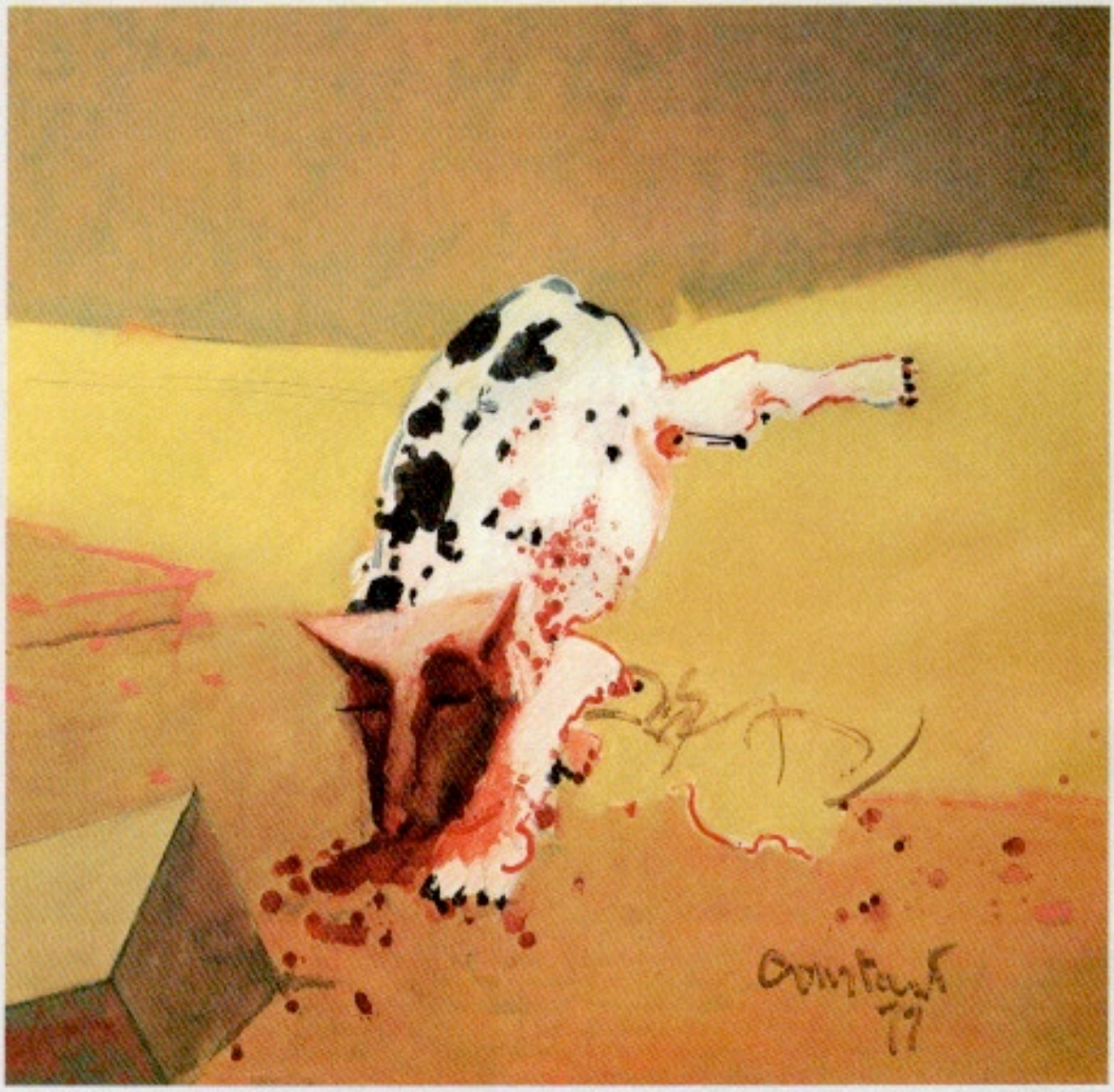
veel zorgvuldiger. Voordat *Het Verhoor* begon had hij zijn gedachten ontwikkeld in veertien kleine aquarellen. Voor het laatste werk, *De Opstand*, heeft hij eerst een olieverfschets gemaakt.

Het nieuwe werk van Constant is juist geëxposeerd in Bonn. Duitsland houdt hem beter in het oog dan Frankrijk. Er is een boek verschenen met diepgravende beschouwingen over de opvallende periodes in zijn schildersleven. Constant, de promotor van Cobra, die uitriep: „Lasst uns die jungfräuliche Leinwand Mondrians füllen, wenn auch mit unserem Unglück." Hij moet lachen om dat 'jungfräuliche Leinwand'. Het is 'toiles vierges' in de oorspronkelijke tekst en dat is gewoon het lege doek.

Maar het blijft een feit dat hij zich van het begin af aan tegen de abstractie heeft verzet. En zijn doeken krijgen dan ook als besluit van het lange ontstaansproces een kostbare lijst, om duidelijk te maken dat zijn werk geen decoratie is, geen onderdeel van de wand en de architectuur. De lijst snijdt het doek af van de omgeving, zegt hij.

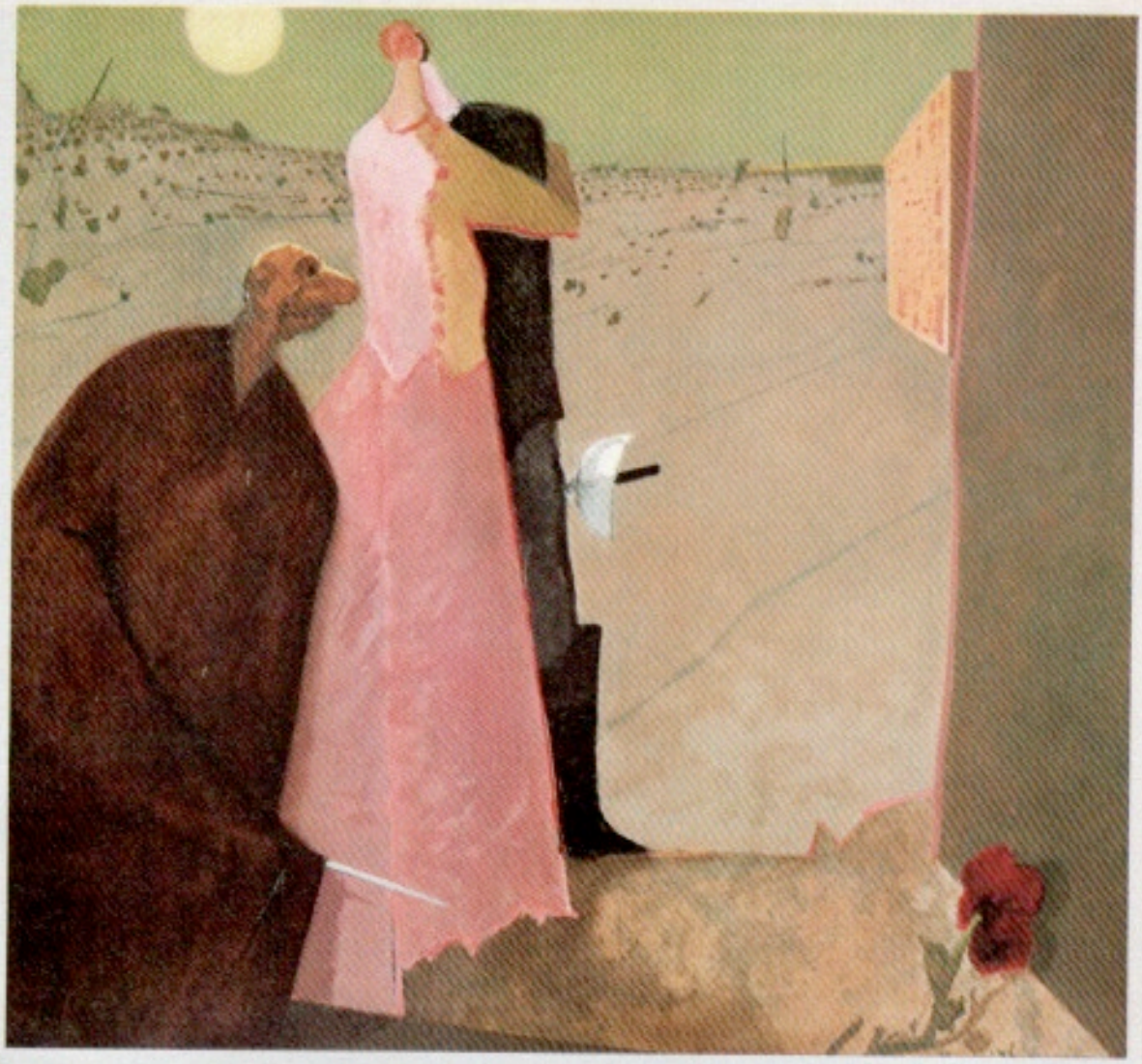
Alle verering voor de grote voorgangers, alle bewustzijn van de Europese traditie maken hem echter geen traditionalist. „Ik kan geen negentiende-eeuws schilderij maken, de grote gebeurtenissen van deze eeuw zijn mij niet ongemerkt voorbijgegaan. Wie er oog voor heeft kan ze in mijn werk terugvinden, maar niet bewust, het gebeurt gewoon, of ik wil of niet." Het is opvallend dat de intellectueel Constant voortdurend de nadruk legt op het spontane, ongrijpbare karakter van het eigenlijke scheppingsproces. „Het gebeurt gewoon, of ik wil of niet."

Er is veel gebeurd in dit leven, heel veel. Zelf heeft hij het tien jaar geleden als volgt geformuleerd: „De kunst is een veelkoppige draak: houw de ene kop af en hij steekt een andere op, en hoe meer koppen er worden afgehakt hoe meer er bijgroeien. Hoeveel pogingen er in de loop van de tijd ook zijn genomen om de kunst aan banden te leggen of – volgens een hedendaagse formulering – 'maatschappelijk relevant' te maken, telkens duikt zij weer in een andere gedaante in een andere hoek op." ●

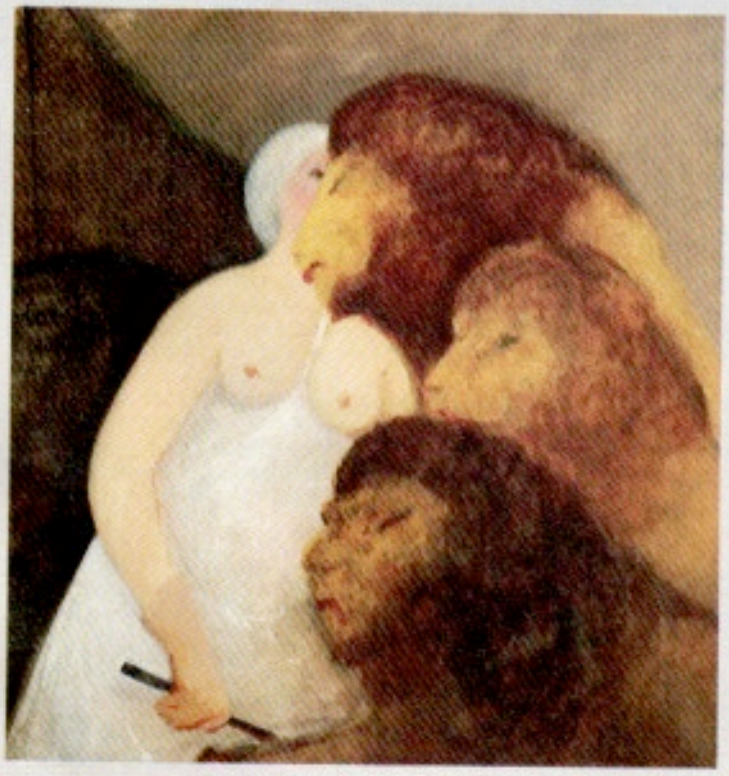
Overreden hond,
1977
100×105 cm

Een doodgereden hond langs de autoweg. Het herinneringsbeeld is door Constant met een schokkende directheid op het doek gebracht. Hij schildert nooit 'naar de natuur' of zelfs naar een foto. „Als ik mijn eigen hond moest schilderen zou ik geen moment naar hem kijken." Dieren spelen een grote rol in zijn leven. Vele jaren lang heeft hij Artis dagelijks bezocht.
De *Overreden hond* behoort tot de verzameling van het Stedelijk Museum en trekt er altijd de aandacht. Het schilderij duikt al op in de literatuur. Er is iets mee aan de hand. Het is, zoals alle schilderijen van Constant, voor meerdere uitleg vatbaar.

Cyrano déclare son amour (Cyrano verklaart zijn liefde), 1976
140×150 cm

La Dompteuse (De dierentemster), 1980
83×80 cm

Over zijn werk zegt Constant: „Alle schilderijen zijn autobiografisch, maar het zijn vele ervaringen die door elkaar lopen." Nadat het schilderij is voltooid schrijft hij een iconografie die, zegt hij, met enige ironie moet worden gelezen. Cyrano, de hoofdpersoon in Rostands befaamde toneelstuk was in werkelijkheid ziek van syfilis en daarom gedoemd tot onthouding. De sublimering van zoveel misère heeft Constants sympathie en leidt tot een doek vol allegorieën en verwijzingen. Wat op het netvlies van de kijker achterblijft is toch vooral de door de maan beschenen kop van Cyrano.

In zijn jeugd droomde Constant ervan leeuwentemmer te worden. Leeuwen verschijnen soms op zijn schilderijen, maar zonder agressie. Deze leeuwen voegen zich waardig en zelfs enigszins aanhalig naar de wil van de vrouw, die zich, om een modeterm te gebruiken, in de confrontatie met de koning van de wildernis kwetsbaar opstelt. Een prachtig geschilderd doek en, zoals altijd bij Constant, een allegorie met dubbele bodems.

L'ultima cena (Het laatste avondmaal), 1979 100×105 cm

Herinneringen aan een Italiaanse dorpsbruiloft in een kale holle ruimte met één lichtpunt vormen het uitgangspunt van deze compositie. De gasten zitten in de compositie als op het bekende tafereel uit de bijbel, maar Constant verwijst nadrukkelijk naar een andere gebeurtenis: het souper ter gelegenheid van de promotie van de zoon van Fanny Kelk dat zij, hoewel doodziek, toch wilde bijwonen. Zij stierf korte tijd later.

De essayiste Fanny Kelk heeft een grote rol gespeeld in het leven van Constant. Zij bracht hem ertoe weer te gaan schilderen, nadat hij zich jarenlang had beziggehouden met de New Babylon-constructies. De herinnering aan deze plastisch-architectonische periode is in deze schitterende ruimtelijke compositie nog duidelijk te zien.

L'exécution
(De terechtstelling),
1982
140×150 cm

De terechtstelling van een man en een vrouw kan worden geïnterpreteerd als een reactie van Constant op politieke gebeurtenissen maar ook als een allegorie van persoonlijke belevenissen. Het werk is, zoals al het late werk van Constant, van een grote picturale schoonheid. Het berglandschap waarin zich het einde voltrekt oogt als een toneeldecor uit de late barok, het einde van een opera met dezelfde theatrale gebaren van de slachtoffers.

Nostalgia, 1882
185×194 cm

Muziek is de 'violon d'Ingres' van Constant. Vooral de muziek van de zigeuners uit Spanje en de Balkan. Met vriend Jan Kalkman, de violist, wordt vrijwel elke week een keer gespeeld met Constant aan de gitaar of op de viool. De *Nostalgia* toont de beide liefhebbers zonder gezicht maar druk in de weer. Ernaast de karakterkop van de gitarist Christian Mirando en ruggelings verdwijnend uit het beeld twee vrouwen.
Een onduidelijk landschap, een muur. Droombeeld dat nog juist oplicht in prachtige kleuren voordat het verdwijnt. Twee mannen die, geheel verzonken in het musiceren, proberen het geluk nog even levend te houden.

L'interrogatoire
(Het verhoor), 1983
131×141 cm

De coulissenachtige ruimte en het geconcentreerde licht geven een extra beklemming aan deze confrontatie van een gezichtloze, half ontklede figuur en zijn even gezichtloze, agressieve ondervragers. Het thema is bekend uit de recente historie en nog steeds actueel. Constant heeft het doek opgedragen aan Amnesty International. Zoals meer kunstenaars van zijn generatie is hij politiek zeer betrokken en als marxist heeft hij zo zijn visioenen over een betere wereld. Toch is ook zo'n herkenbaar motief als het verhoor niet zonder dubbele bodem: zijn naam die tegelijk signatuur is staat op het dossier.

La Samaritaine
(De Samaritaanse),
1984
101×107 cm

De Barmhartige Samaritaan van het evangelie is op dit doek een bijna gezichtloze vrouw. Ze komt het uitgeschudde slachtoffer te hulp, maar diens reactie is er een van een minnaar. Rechts, achter de coulisseachtige muur staat een andere man, die luistert; een voyeur, rivaal? De liefde in haar vele, verwarrende verschijningsvormen is voortdurend aanwezig in de werken van Constant, 'vele persoonlijke ervaringen die door elkaar lopen'.

Orpheus I, 1982
100×105 cm

Het Orpheus-motief is Constant dierbaar. De godenzoon die met zijn muziek niet alleen mensen en dieren maar zelfs de levenloze natuur ontroerde en, ontroostbaar door de dood van de geliefde, door de Maenaden werd verscheurd, is tweemaal onderwerp van een doek. De geliefde is verdwenen, Orpheus speelt voor ingetogen luisterende dieren, een treurige idylle want het einde zal gewelddadig zijn.